

УДК 347.77.028:001.89(477)

Д.В. Смерницький,
кандидат юридичних наук

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

У статті розглянуті питання правового регулювання інноваційної діяльності у сфері наукових досліджень та науково-технічних розробок. Інноваційна діяльність спрямована на використання і комерціалізацію результатів наукових досліджень та розробок і зумовлює випуск на ринок нових конкурентоздатних товарів і послуг. Цей процес спрямований на розробку та введення в господарський обіг сучасних технологій, нових виробів, а також методів організації процесу наукових і науково-технічних досліджень. Інноваційний продукт створюється в результаті наукової та науково-технічної діяльності, тобто проведення науково-дослідних чи дослідно-конструкторських робіт.

Ключові слова: інноваційна діяльність, наукова діяльність, науково-технічна діяльність, науково-дослідна робота, дослідно-конструкторська робота.

В статье рассмотрены вопросы правового регулирования инновационной деятельности в сфере научных исследований и научно-технических разработок. Инновационная деятельность направлена на использование и коммерциализацию результатов научных исследований и разработок и предопределяет выпуск на рынок новых конкурентоспособных товаров и услуг. Этот процесс направлен на разработку и введение в хозяйственное обращение современных технологий, новых изделий, а также методов организации процесса научных и научно-технических исследований. Инновационный продукт создается в результате научной и научно-технической деятельности, то есть проведения научно-исследовательских или опытно-конструкторских работ.

Ключевые слова: инновационная деятельность, научная деятельность, научно-техническая деятельность, научно-исследовательская работа, опытно-конструкторская работа.

In the paper the issues of the legal adjusting of innovative activity in the field of scientific researches and scientific and technical developments are considered. Innovative activity is aimed at the use and commercialization of the results of scientific research-and-developments and predetermines placing to the market of new competitive commodities and services. An innovative product is created as a result of scientific and scientific and technical activity, or research, development and design works.

Keywords: innovative activity, scientific and technical activities, scientific research, development and design work.

Відповідно до ст. 41, 42, 43 та 54 Конституції України кожен має право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності, право на підприємницьку діяльність, яка не заборонена законом, а також право на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працею, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується [1]. Крім того, громадянам гарантується свобода літературної, художньої, наукової і технічної творчості, захист інтелектуальної власності, їхніх авторських прав,

моральних і матеріальних інтересів, що виникають у зв'язку з різними видами інтелектуальної діяльності. Усі зазначені права відображені в таких поняттях, як “інновація” та “інноваційна діяльність”.

Інновація – це процес, орієнтований на створення, розвиток і якісне вдосконалення нових виробів, технологій, організаційних форм. Вона характеризується новими формами інтеграції науки, техніки, виробництва і передбачає участь різних організацій і відомств [2].

Так, розглядаючи тлумачення терміна “інновація”, О.М. Сумець зазначає, що термін і поняття “інновації” як нової економічної категорії ввів австрійський учений Йозеф Шумпетер (1883–1950 рр.). У роботі “Теорія економічного розвитку” (1911 р.) Й. Шумпетер уперше розглянув питання впливу інновацій на розвиток і дав визначення інноваційного процесу. Термін “інновація” Й. Шумпетер став використовувати в 30-і роки ХХ-го століття. При цьому під інновацією він мав на увазі зміну з метою впровадження й використання нових видів споживчих товарів, нових виробничих, транспортних засобів, ринків і форм організації в промисловості. Згідно з твердженням Й. Шумпетера, інновація є головним джерелом прибутку, який є результатом упровадження новацій: без розвитку немає прибутку, без прибутку немає розвитку [3].

Продовжуючи, О.М. Сумець констатує, що фахівці мають знати, що світова практика сьогодні нормативно зафіксувала тлумачення терміна “інновація”. Так, відповідно до міжнародних стандартів інновація визначається як кінцевий результат інноваційної діяльності, втілений у вигляді нового або вдосконаленого продукту, впровадженого на ринку або використовуваного в практичній діяльності технологічного процесу [3]. Нормативного закріплення термін “інновація” набув і в національному законодавстві.

Так, основним нормативно-правовим документом, який нормує сферу інноваційної діяльності, є Закон України від 4 липня 2002 року № 40-IV “Про інноваційну діяльність” [4]. Він визначає правові, економічні та організаційні засади державного регулювання інноваційної діяльності в Україні, встановлює форми стимулювання державою інноваційних процесів і спрямований на підтримку розвитку економіки України інноваційним шляхом. Згідно із цим Законом державну підтримку одержують суб'єкти господарювання всіх форм власності, що реалізують в Україні інноваційні проекти, і підприємства всіх форм власності, які мають статус інноваційних.

Відповідно до ст. 1 Закону інновації – це новостворені (застосовані) і (або) вдосконалені конкурентоздатні технології, продукція або послуги, а також організаційно-технічні рішення виробничого, адміністративного, комерційного або іншого характеру, що істотно поліпшують структуру та якість виробництва і (або) соціальної сфери.

Визначення інновації через новостворені або вдосконалені конкурентоздатні технології приводять до висновку, що в них мають застосовуватися об'єкти інтелектуальної власності. Це підтверджує і О.М. Сумець, зазначаючи, що інновацією є лише те нововведення, що задовольняє певну суспільну потребу і, відповідно, має споживчу вартість і є об'єктом інтелектуальної власності. Новизна інновації оцінюється за технологічними параметрами, а також стосовно ринкових позицій. Із урахуванням цього існує багато підходів до класифікації інновацій [3].

Інноваційна діяльність визначена в Законі як діяльність, що спрямована на використання і комерціалізацію результатів наукових досліджень та розробок і зумовлює випуск на ринок нових конкурентоздатних товарів і послуг, а інноваційний продукт – як результат науково-дослідної і (або) дослідно-

конструкторської розробки, що відповідає вимогам, встановленим цим Законом [4].

Інноваційна діяльність, як правило, – це цілий комплекс наукових, технологічних, виробничих, організаційних, фінансових і комерційних заходів, сукупність яких приводить до інновацій у вигляді нового або вдосконаленого продукту [5; 6, с. 42].

О.А. Мизрова визначає інноваційну діяльність як сукупність науково-дослідних, прикладних, експериментальних робіт, необхідних для створення інновацій; робіт, пов'язаних зі створенням дослідних та серійних зразків нової продукції та технологій, із сертифікацією і стандартизацією інноваційних продуктів; з проведенням маркетингових досліджень і організацією ринків збуту інноваційних продуктів; всі види посередницької діяльності та інші види робіт, що взаємопов'язані в єдиний процес з метою створення і поширення інновацій [5; 7].

Згідно зі ст. 3 Закону України “Про інноваційну діяльність” головною метою державної інноваційної політики є створення соціально-економічних, організаційних і правових умов для ефективного відтворення, розвитку й використання науково-технічного потенціалу країни, забезпечення впровадження сучасних екологічно чистих, безпечних, енерго- та ресурсозберігаючих технологій, виробництва та реалізації нових видів конкурентоздатної продукції [4].

Отже, аналізуючи наведені вище визначення поняття “інноваційна діяльність”, слід зазначити, що всі визначення хоч і схожі, але чітко не встановлюють саме поняття та сферу застосування. Інноваційна діяльність трактується як використання і комерціалізація результатів наукових досліджень та розробок; як комплекс наукових, технологічних, виробничих, організаційних, фінансових і комерційних заходів; як сукупність науково-дослідних, прикладних, експериментальних робіт, необхідних для створення інновацій і т.д.

Слід нагадати, що відповідно до Закону України “Про наукову і науково-технічну діяльність” наукова діяльність – інтелектуальна творча діяльність, спрямована на одержання нових знань та (або) пошук шляхів їх застосування, основними видами якої є фундаментальні та прикладні наукові дослідження [8]. Науково-технічна діяльність – це наукова діяльність, спрямована на одержання і використання нових знань для вирішення технологічних, інженерних, економічних, соціальних та гуманітарних проблем, основними видами якої є прикладні наукові дослідження та науково-технічні (експериментальні) розробки. А наукова (науково-технічна) робота – наукові дослідження та науково-технічні (експериментальні) розробки, проведені з метою одержання наукового, науково-технічного (прикладного) результату. Основними видами наукової (науково-технічної) роботи є науково-дослідні, дослідно-конструкторські, проектно-конструкторські, дослідно-технологічні, технологічні, пошукові та проектно-пошукові роботи, виготовлення дослідних зразків або партій науково-технічної продукції, а також інші роботи, пов'язані з доведенням нових наукових і науково-технічних знань до стадії практичного використання.

Враховуючи наведене, на наш погляд, визначення інноваційної діяльності слід наводити за відповідними сферами, адже вона належить і до результатів наукової діяльності, і до науково-технічної діяльності, а також до конкурентоздатних товарів і послуг. А послуги можуть стосуватися не тільки технічного напрямку, а й інших напрямів діяльності суспільства.

Зважаючи на той факт, що переважно на розвиток виробництва та зростання економіки країни впливає науково-технічна діяльність, спробуємо запропонувати своє бачення щодо визначення інноваційної діяльності в цій сфері та інноваційного продукту.

Отже, інноваційна діяльність у науково-технічній сфері – це діяльність щодо комерціалізації результатів наукової діяльності, спрямованої на одержання і використання нових знань для вирішення технологічних, інженерних, економічних, соціальних та гуманітарних проблем, що зумовлює випуск на ринок нової конкурентоздатної продукції.

Визначаючи значення терміна “інноваційний продукт”, зауважимо, що відповідно до словника іншомовних слів *продукт* (ч., лат., вироблений) – це предмет, що є матеріальним результатом людської праці, діяльності; виріб; наслідок, витвір, *результат чого-небудь*; твір; речовина, яку одержують або яка утворюється хімічним чи іншим шляхом з іншої речовини; речовина, що є матеріалом для виготовлення чогось; їстівні припаси, харчі, продовольство, провізія [9].

Інноваційний продукт у сфері науково-технічної діяльності можна визначити як результат науково-дослідної, дослідно-конструкторської, проектно-конструкторської, дослідно-технологічної, технологічної, пошукової та проектно-пошукової роботи, виготовлення дослідних зразків або партій науково-технічної продукції, а також іншої роботи, пов'язаної з доведенням нових наукових і науково-технічних знань до стадії практичного використання.

Розглядаючи поняття “інноваційна продукція”, зазначимо, що відповідно до словника іншомовних слів *продукція* (ж., лат., від виробляю) – це сукупність матеріальних благ, добутих чи створених внаслідок виробничої діяльності [9].

Поняття інноваційної продукції у сфері науково-технічної діяльності, на наш погляд, можна визначити так само, як це зроблено у Законі України “Про інноваційну діяльність” [4]. Тобто інноваційна продукція у сфері науково-технічної діяльності – це нові конкурентоздатні товари чи послуги. До визначення можна лише додати, що ці товари чи послуги створені внаслідок виробничої діяльності.

Продовжимо розгляд Закону України “Про інноваційну діяльність”. Норми стосовно державного регулювання інноваційної діяльності встановлено в ст. 6 Закону. Так, державне регулювання інноваційної діяльності здійснюється шляхом:

- визначення і підтримки пріоритетних напрямів інноваційної діяльності;
- формування і реалізації державних, галузевих, регіональних і місцевих інноваційних програм;

- створення нормативно-правової бази та економічних механізмів для підтримки і стимулювання інноваційної діяльності;

- захисту прав та інтересів суб'єктів інноваційної діяльності;

- фінансової підтримки виконання інноваційних проектів;

- стимулювання комерційних банків та інших фінансово-кредитних установ, що кредитують виконання інноваційних проектів;

- встановлення пільгового оподаткування суб'єктів інноваційної діяльності;

- підтримки функціонування і розвитку сучасної інноваційної інфраструктури.

Звісно, основним засобом регулювання інноваційної діяльності є створення нормативно-правової бази, яка передбачає встановлення необхідних норм стосовно взаємодії суб'єктів цієї сфери, створення відповідної системи в державі щодо інноваційної діяльності, яка включає діяльність органів виконавчої влади, підприємств, організацій, фінансово-кредитних установ, у тому числі створення і економічного механізму забезпечення інноваційної діяльності.

До державного регулювання інноваційної діяльності входить також і державний контроль у цій сфері.

Державний контроль у сфері інноваційної діяльності здійснюється згідно зі ст. 11 Закону з метою забезпечення дотримання всіма її суб'єктами вимог законодавства щодо інноваційної діяльності [4]. Контроль забезпечується:

центральним органом виконавчої влади, що реалізує єдину державну податкову політику; органами місцевого самоврядування в межах їх повноважень.

У ст. 12 Закону встановлено поняття інноваційного проекту, а у ст. 13 – норми стосовно державної реєстрації цих проектів. Слід зазначити, що ст. 13 також установлює перелік правопорушень при кваліфікуванні та державній реєстрації інноваційних проектів, до яких належать:

- а) прийняття рішення про кваліфікування інноваційного проекту і його державну реєстрацію без проведення експертизи;
- б) фальсифікація висновків експертизи;
- в) вчинення дій, що перешкоджають проведенню експертизи;
- г) умисне примушування або створення для експертів чи експертних комісій обставин, які зумовлюють необ'єктивне проведення експертизи;
- г) переслідування експертів за підготовлені ними висновки, несприятливі для тієї чи іншої особи чи організації;
- д) залучення до експертизи посадових осіб та фахівців, безпосередньо зацікавлених у результатах експертизи;
- е) розголошення конфіденційної інформації, пов'язаної з інноваційними проектами, що розглядаються [4].

Щодо відповідальності за ці порушення, то в п. 14 та 15 ст. 13 Закону зазначено, що центральний орган виконавчої влади, який реалізує державну політику у сфері інноваційної діяльності несе відповідальність за повноту і достовірність експертизи і за збереження конфіденційної інформації, пов'язаної з інноваційними проектами, а також, що неправомірні кваліфікація і державна реєстрація проекту як інноваційного тягнуть за собою відповідальність згідно із законом. Отже, на нашу думку, варто було б більш детально викласти норми стосовно відповідальності за правопорушення при кваліфікуванні і державній реєстрації інноваційних проектів, установивши як адміністративну, так і кримінальну відповідальність.

Інноваційна діяльність відіграє значну роль для розвитку кожної держави, особливо її економічної складової. Не є винятком і наша держава. Про те, що інноваційній діяльності в Україні приділяють відповідну увагу, свідчить і ряд нормативно-правових документів.

Так, Законом України від 8 вересня 2011 року № 3715-VI “Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні” визначено правові, економічні та організаційні засади формування цілісної системи пріоритетних напрямів інноваційної діяльності та їх реалізації в Україні [10]. Закон має на меті забезпечити інноваційну модель розвитку економіки шляхом концентрації ресурсів держави на пріоритетних напрямках науково-технічного оновлення виробництва, підвищення конкурентоспроможності вітчизняної продукції на внутрішньому і зовнішньому ринках.

Згідно зі ст. 4 цього Закону визначено стратегічні пріоритетні напрями інноваційної діяльності на 2011–2021 роки. До зазначених напрямів належать:

освоєння нових технологій транспортування енергії, впровадження енерго-ефективних, ресурсозберігаючих технологій, освоєння альтернативних джерел енергії;

освоєння нових технологій високотехнологічного розвитку транспортної системи, ракетно-космічної галузі, авіа- і суднобудування, озброєння та військової техніки;

освоєння нових технологій виробництва матеріалів, їх оброблення і з'єднання, створення індустрії наноматеріалів та нанотехнологій;

технологічне оновлення та розвиток агропромислового комплексу;

упровадження нових технологій та обладнання для якісного медичного обслуговування, лікування, фармацевтики;

широке застосування технологій більш чистого виробництва та охорони навколишнього природного середовища;

розвиток сучасних інформаційних, комунікаційних технологій, робототехніки.

Крім того, Законом України від 14 вересня 2006 року № 143-V “Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки” визначено правові та організаційні засади цілісної системи формування та реалізації пріоритетних напрямів розвитку науки і техніки в Україні [11].

Стаття 3 цього Закону визначає пріоритетні напрями розвитку науки і техніки на період до 2020 року. Так, до них віднесено:

фундаментальні наукові дослідження з найбільш важливих проблем розвитку науково-технічного, соціально-економічного, суспільно-політичного, людського потенціалу для забезпечення конкурентоспроможності України у світі та сталого розвитку суспільства і держави;

інформаційні та комунікаційні технології;

енергетика та енергоефективність;

раціональне природокористування;

науки про життя, нові технології профілактики та лікування найпоширеніших захворювань;

нові речовини і матеріали.

Порівнюючи пріоритетні напрями інноваційної діяльності та розвитку науки і техніки, слід зазначити, що вони переважно збігаються, але є і певні відмінності. Так, у пріоритетних напрямках розвитку науки і техніки відсутній напрям щодо освоєння нових технологій високотехнологічного розвитку транспортної системи, ракетно-космічної галузі, авіа- і суднобудування, озброєння та військової техніки. На наше переконання, у зв'язку з тим, що інноваційна діяльність базується на розвитку наукової і науково-технічної діяльності та результатах науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт, логічним є те, що пріоритетні напрями інноваційної діяльності та розвитку науки і техніки мають збігатися. Пріоритетні напрями розвитку науки і техніки можуть та навіть мають бути значно ширшими за напрями інноваційної діяльності, оскільки вони охоплюють і фундаментальні дослідження, а також сфери діяльності суспільства, які не належать до суто інноваційної діяльності. А от напрями інноваційної діяльності, на нашу думку, мають повністю відображатися у пріоритетних напрямках розвитку науки і техніки. І ще, враховуючи зазначене вище, пріоритетні напрями інноваційної діяльності та розвитку науки і техніки мають затверджуватися на один і той же період, або період розвитку науки і техніки має бути більш тривалим, а не навпаки. У протилежному випадку пріоритетним напрямкам інноваційної діяльності не має на чому базуватися, адже виникає період, де пріоритетні напрями розвитку науки і техніки не діють та взагалі не визначені в період розвитку інноваційної діяльності.

Беручи до уваги наведене, можна зробити такі висновки:

визначення інноваційної діяльності слід наводити за відповідними сферами діяльності суспільства, наприклад у сфері науково-технічної діяльності можна визначити як діяльність щодо комерціалізації результатів наукової діяльності, спрямованої на одержання і використання нових знань для вирішення технологічних, інженерних, економічних, соціальних та гуманітарних проблем, що зумовлює випуск на ринок нової конкурентоздатної продукції;

у Законі України “Про інноваційну діяльність” необхідно більш детально викласти норми стосовно відповідальності за правопорушення при кваліфікуванні і державній реєстрації інноваційних проектів;

пріоритетні напрями інноваційної діяльності та розвитку науки і техніки мають збігатися за своєю суттю;

пріоритетні напрями розвитку науки і техніки мають бути значно ширші за напрями інноваційної діяльності;

пріоритетні напрями інноваційної діяльності та розвитку науки і техніки мають затверджуватися на один і той же період, або визначений період розвитку науки і техніки має бути більш тривалий.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституції України : Закон України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1996. – № 30. – Ст. 141.

2. Глосарій термінів Фондового ринку [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ukrslov.com/glosariy_terminiv_fondovogo_rynku/page/innovatsiya.379/.

3. *Сумець О.М.* Товарна інноваційна політика / О.М. Сумець [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://pidruchniki.ws/1452010650421/marketing/traktuvannya_ponyattya_innovatsiya_osnovni_oznaki_innovatsiyi.

4. Про інноваційну діяльність : Закон України від 4 липня 2002 року № 40-IV // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2002. – № 36. – Ст. 266.

5. *Сербенівська А.Ю.* Сутність та значення інноваційних процесів в діяльності підприємств / А.Ю. Сербенівська // Електронне наукове фахове видання “Ефективна економіка”. – 2012. – № 5. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1690>.

6. Інновації: понятійно-термінологічний апарат, економічна сутність та шляхи стимулювання : навчальний посібник. – К. : Центр навчальної літератури, 2005. – 118 с.

7. *Мызрова О.А.* Развитие и современное состояние теории инновации. / О.А. Мызрова // Вестник саратовського государственного технического университета. – 2006. – № 3 (15). – С. 152–162.

8. Про наукову і науково-технічну діяльність : Закон України від 26 листопада 2015 року № 848-VIII // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 2016. – № 3. – Ст. 25.

9. Словник іншомовних слів [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ukrslov.com/slovnuk_inshomovnyk_sliv.

10. Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні : Закон України від 8 вересня 2011 року № 3715-VI // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2012. – № 19–20. – Ст. 166.

11. Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій : Закон України від 14 вересня 2006 року № 143-V // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2006. – № 45. – Ст. 434.

12. Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки : Закон України від 11 липня 2001 року № 2623-III // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2001. – № 48. – Ст. 253.

Отримано 01.02.2017